

Ivan Cankar: DESETICA

Časih leže človeku mrko in težko na dušo, tiha, nerazločna groza, ki mu vzame vso moč, vso radost, vse zaupanje. Grenkobe vsakdanjega življenja so nenadoma silne, neznosne; oglasi se vest, udari na srce kakor kladivo in vsi grehi do najmanjšega, že pozabljeni, planejo črni pred oči. Čemu še živeti? Saj je vse, vse, vse izgubljeno . . . In plaha roka se izteza trepetajoč po roki posestrimi, plaho oko se ozira in išče prijaznega odzdrava. Ta ura ni sojena samo človeku, ki je bil prehodil dolgo pot in zasluti smrt in grob. Ob najlepšem jutru dihne mrzlo na dušo, da telebnejo vse misli na tla kakor od kamna. Potrka z železnim prstom ob veselem večeru, v glasni družbi; roka, ki je držala kozarec, omahne, oči se razširijo, smeh oledeni na ustnicah . . . Tudi otrok časih nenadoma sredi tihega igranja zakriči, vztrepeče in se v neznanem strahu oklene matere.

Dvanajst ali trinajst let mi je bilo; hodil sem v tretji razred realke. Nekega jesenskega jutra sem se rano vzdramil; danilo se je komaj, v izbi je bil somrak. Velika je bila izba, ali vendar se mi je zdela tisto jutro ozka in tesna, vsa natlačena in nametana, kakor ob selitvi. Štiri postelje so stale ob stenah, med njimi police za knjige, veliki leseni kovčegi, skrinjam podobni, omare za obleko, na sredi ogromna miza, s knjigami in zvezki pokrita; vse to je dobilo v somraku čudne, popačene, nekako sovražne oblike in je napravilo vtis nepopisne revščine in žalosti.

Na ostalih posteljah so ležali moji tovariši; vsi so še spali trdno jutranje spanje; lica vroča, puhteča, usta napol odprta. Starejši so bili od mene; že drugo leto smo stanovali in spali v eni izbi, pa jim nisem bil pravi tovariš; gledali so me postrani, sam ne vem zakaj. Kmečki sinovi so bili, krepki, glasni, veseli; v meni pa je bilo, nekje čisto na dnu, nekaj grenkega in pustega, kar se je morda ponevedoma razodevalo tudi v besedi in v očeh.

Na okna je potrkaval dež, čisto potihoma, kakor z mehкими prsti; lilo je že teden dni v dolgih, tenkih curkih; tisti dež, ki napravi človeka otožnega, topega, mu zastre vse vesele podobe in mu pokaže druge, neznane, v sive halje zavite. V izbi je bil vzduh težak in zatohel; dišalo je kakor po ostankih slabe večerje, po dežju, po neumitih, potnih telesih, po strupeni sapi bolnikov.

Vse to sem videl in občutil v enem samem trenutku; in vsega me je presunila grenka, neusmiljena boleost. Ta težki, strupeni sopuh v izbi mi je bil nenadoma kakor podoba in znamenje mojega življenja. Vsega življenja, od prvih žalostnih spominov pa do konca, daleč v brezupno, prihodnost, ki sem jo videl razločno

pred seboj. Tako me je bilo groza, da sem si komaj upal dihati; ležal sem čisto mirno, oči široko uprte v somrak. Bilo je kakor v sanjah, ko človek v enem samem hipu prehiti leta in desetletja — ena sama podoba je, v enem samem okvirju, a lic je tisočero, bele oči strme trdo, kakor iz večnosti. Vse grenke ure se vračajo in devetkrat hujše jih občuti srce v spominu, nego jih je občutilo prvokrat. Daleč gre spomin, vse zastore odgrne. Spominjal sem se dogodkov, ki so se vršili, ko sem bil komaj dobro shodil in so me še oblačili v dolgo neokretno krilce. Povrnili so se večeri, ko sem zaspal z objokanimi očmi; povrnili so se jutra, ko sem se vzdramil in nisem odprl oči, da bi ne videl dneva, da bi ga nikoli več ne videl. Malodušnost se je prelila v obup, v nemo grozo pred življenjem, v spoznanje, da drži pot nevzdržema nizdol, v brezdanko globočino, in da ni rešitve. Ne jekniti nisem mogel, ne zastokati; tiščalo mi je srce z neusmiljeno silo. Gospodinja je stopila v izbo. »Fantje, kvišku!" Velika je bila in debela, v lica zabuhla; bal sem se je kakor nečesa sovražnega, zlohotnega; in ona je to najbrž vedela, ker me tudi sama ni imela rada. Tisto jutro pa mi je bila še strašnejša, ogromna kakor gora, temna in tuja; vztrepetal sem, ko me je ošvignila z malimi sivimi očmi; in vstal sem hitro. Zeblo me je, ko sem se oblačil; in lačen sem bil; zajutrka nisem imel, drugi trije so ga imeli; iz kuhinje je prijetno dišalo po kavi. Doma sem pravil, da mi dajejo jutranjo kavo tam nekje na šentpeterski cesti, pa ni bilo res; grenko in čudno se mi je storilo, ko sem ugledal na mizi velike in polne skodelice, iz katerih se je sladko in toplo kadilo; poleg vsake skodelice je bil kos belega kruha, skorja rumena, lepo zapečena, da bi zahrustala med zobmi. „Kaj bi zdaj in kam bi?" sem pomislil. Doma nisem mogel ostati in bi tudi ne bil maral; rajši v mrtvašnici o polnoči. Na okno je tiho potrkaval dež; če bi hodil po ulicah le pol ure, bi bil premočen do kože in vsi bi vedeli kako in kaj. Šole pa me je bilo strah; učenje mi ni delalo skrbi, ali vse mi je bilo tam tuje, neprijazno; stal

sem pred učiteljem kakor razbojnik pred sodnikom. S knjigami pod pazduho sem stopil na ulico. Koj mi je stopila vlaga v čevlje in stresel me je mraz. Dež mi je pršil v lice, knjige sem skrtil pod suknjič. Ulice so bile žalostne, sive; vse sivo, hiše, ljudje, misli, ves svet; tlak je bil spolzek, po cestah so se nabirale in prelivale velike luže; če je šel voz mimo, je škropilo na obe strani in ljudje so se umikali; neba ni bilo, do mokrih streh je visela siva megla. Ljudje, ki sem jih srečava!, so bili vsi mrki, nepriljudni, kakor da bi skrivali za čelom temne misli, nelepe skrbi; hiteli so mimo, vsi so gledali v tla. Nisem šel naravnost proti šoli, prezgodaj je še bilo. Hodil sem po ulicah, gledal pa nisem nikamor, ničesar nisem iskal. Časih je zadišalo iz odprte pekarnice po gorkih, svežih žemljah, po tistih zlatorumenih; zahrustaš enkrat, pa je ni. Dežilo je tiho; iz cevi ob oglih je curljalo, luže so rasle, prepregale so ceste od tlaka do tlaka; kakor sem stopil, je zažmečilo in voda mi je brizgala v čevljih že iznad prstov. Šolsko poslopje je bilo zelo visoko in zelo gosposko; bil sem pred njim kakor berač pred gradom. Okna so gledala mrko in strogo kakor učitelji. Ko sem stopil v vežo, sem povetil glavo in hudo mi je bilo. Tako bi človek stopil v sovražnikov hram, roke zvezane na hrbtu, ves ubog in ponižan. Noge so mi bile težke, šel sem po časi po stopnjicah, vpognjen, kakor hodijo starci. V šolski sobi je bilo zelo toplo; ali dišalo je tuje, neprijetno, Bog sam vedi kakor po besedi: „Ruhe!“ Ko je človek ugledal te redno in skrbno razvrščene klopi, naenkrat ni bil več človek, temveč učenec in številka v razredni knjigi. Bolest ti kljuje v srcu, ti bije na tilnik, ti pa premišljuj, kedaj da je bil rojen Klopstock. Nič nisem vedel, kateri učitelj je bil in kaj je govoril; ves čas je bila ena sama misel v meni: „Bodi konec, saj ni nič; nehaj!“ — Poleg mene je sedel moj debeli tovariš, sin ljubljanskega krčmarja, in je neprestano jedel. Skrival se je za široki hrbet svojega prednika in je jedel. Okrogel, zalit obraz je imel in hudobne, skope oči; tolste roke so bile zmirom mastne, ker je jedel, jedel. Meni je bilo v

prsih suho in prazno, jezik mi je bil trd. Ob desetih, ob uri počitka, so vstali vsi, da bi si šli kupit klobasic k vratarju ali prebegat se po dvorišču. Jaz nisem vedel kam. Grabilo me je za srce, da sem sam, čisto sam. Najrajši bi bil zaklical, kakor sem bil otrok: „Bog, daj mi umreti!“ Prišel je tovariš in je rekel: „Ti, zate je pismo!“ Res je bilo na deski napisano moje ime. Šel sem, starec, s težkimi, trudnimi koraki k vratarju. Ko sem pismo dobil, so se mi roke tresle in skril sem se k oknu, da bi ne videlo tega svetega pisma nobeno nevredno oko. Črke velike, ljube, neokretne so razodevale materino roko. Odpiral sem počasi, in čisto čudno, veselo in težko mi je bilo pri srcu. Tam so bile spet tiste velike, težke, neokretne črke: »Ljubi sin!“ Zakaj mati se je bila šele od nas otrok naučila pisati; zato da bi je ne bilo sram. Ko sem razgrnil pismo, je zaklenketalo na tleh; sklonil sem se in sem pobral; desetica je bila. Tista tenka, ogoljena srebrna desetica, ki jih že zdavnaj ni več. Ko sem jo vzel v roko, me je obšlo kakor milost božja. Vse je vztrepetalo, vzplapolalo v meni, vzdignilo me kvišku, kakor v plamenu ljubezni. Videl sem tisto ljubo, velo, trepetajočo roko, ki je držala med prsti poslednjo desetico ter jo naposled spustila v pismo. Zakaj desetica je bila poslednja, to sem vedel, kakor da je bilo na nji sami napisano. Skril sem se čisto v kot, da bi me nihče ne videl. Iz srca, iz prsi, iz vsega telesa mi je planil jok, stresal me kakor v vročici. Ali ko sem se vračal po stopnicah v šolsko izbo, je bilo v meni svetlo, svetlo. Iz daljave je videla mati mojo boleost in se je smehljaje ozrla name, kakor se ozre samo ljubo solnce. In glej, čudo nebeško — res so se bili razmeknili oblaki in veselo solnce je zasijalo skozi okno. — Matere ni več, tistih starih desetič tudi ne, in dnevi so zdaj mračni in pusti vse do noči.